

УДК 349.2

Сергій Миколайович БОРТНИК,

доктор юридичних наук, доцент,

перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5281-6007>

ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ ТА ЕЛЕМЕНТИ ЧАСУ ВІДПОЧИНКУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Аналіз низки наукових позицій дає змогу констатувати, що час відпочинку поліцейських може бути визначений як закріплений на нормативно-правовому рівні, а також як урегульований розпорядком дня проміжок часу, протягом якого поліцейський, перебуваючи у службово-трудових відносинах, звільняється від виконання своїх функціональних обов'язків, використовуючи такий час на власний розсуд.

Говорячи про окремі елементи часу відпочинку, слід зазначити, що хоча законодавець й не розкриває суті цього поняття, аналіз положень окремих нормативно-правових актів дозволяє назвати такі елементи. Зокрема, у главі V «Час відпочинку» КЗпП України йдеться про такі складові елементи або ж види часу відпочинку, як перерва для відпочинку та харчування, вихідні дні, щотижневий безперервний відпочинок, святкові та неробочі дні, відпустки [1]. Саме наведеними законодавчими положеннями, мабуть, і керувалися деякі науковці, які до видів часу відпочинку відносять: перерви протягом робочого дня, святкові та неробочі дні, щоденний відпочинок (міжзмінну перерву), відпустку, вихідні дні (щотижневий відпочинок) [2, с. 17]. Отже, розглядати проблеми правового регулювання часу відпочинку поліцейських слід з урахуванням наведених його видових елементів.

Одним із елементів часу відпочинку поліцейських слід уважати щоденний відпочинок, до складу якого входить перерва для відпочинку та харчування. Відповідно до ст. 66 КЗпП України працівникам надається перерва для відпочинку та харчування тривалістю не більше 2-х годин. Перерва не включається в робочий час та повинна надаватись, як правило, через чотири години після початку роботи. Час початку та закінчення перерви встановлюється правилами внутрішнього трудового розпорядку. Працівники використовують час перерви на свій розсуд. На цей час вони можуть відлучатися з місця роботи. Аналіз наведеного законодавчого положення дає змогу стверджувати, що перерву для відпочинку та харчування можна розглядати як час для відпочинку. На це, зокрема, вказують такі ознаки: а) такий час є вільним від виконання працівником своїх трудових функцій; б) він використовується на власний розсуд; в) після його завершення працівник зобов'язаний приступити до виконання своїх трудових функцій, тобто трудові правовідносини не припиняються; г) такий час не включається до робочого часу, тобто є його протилежністю. При цьому слід звернути увагу на те, що законодавець установлює лише максимальну тривалість наведеного часу відпочинку, а про мінімальну взагалі не йдеться. Вважаємо, що такий стан справ негативно впливає на гарантування повноцінного відпочинку всіх категорій працівників, у тому числі й поліцейських.

Водночас є науковці, які не вважають відсутність визначення на рівні закону мінімальної тривалості часу відпочинку недоліком його правового регулювання, оскільки трудовий колектив, уповноважений вирішувати це питання при затвердженні правил внутрішнього трудового розпорядку, не є повністю вільним у визначенні мінімальної тривалості перерви для відпочинку та вживання їжі. Вони наголошують на тому, що тривалість має бути такою, щоби перерва виконувала своє призначення: за час перерви працівники мають встигнути відпочити і вжити їжу. Разом з тим науковці відмічають поширеність практики надання працівникам перерви для відпочинку і вживання їжі тривалістю одну годину, що, на їх погляд, не виправдовує себе через відсутність на більшості підприємств умов для ефективного використання часу перерви з метою відпочинку [3, с. 307].

Отже, з одного боку, науковці наголошують на тому, що проблеми немає, оскільки це питання врегульовує трудовий колектив, а з іншого, – звертають увагу на поширеність практики

неефективного врегулювання мінімальної тривалості цього виду часу відпочинку. Така позиція, без сумніву, суперечить сама собі.

Як щоденний відпочинок слід також розглядати відпочинок поліцейських між робочими днями (змінами), який являє собою перерву в роботі між закінченням робочого дня (зміни) і початком наступного [4, с. 167]. Цей вид часу відпочинку не отримав свого законодавчого закріплення в положеннях КЗпП України. Втім логічно визначати його тривалість, виходячи з тривалості робочого дня. Як цілком слушно було зауважено з цього приводу, все, що лежить за межами робочого часу протягом доби, складає час такого відпочинку [5, с. 206]. Зазначимо, що деякі аспекти правового регулювання відпочинку між робочими днями все ж таки встановлено. У цьому випадку йдеться про перерви між змінами. Так, відповідно до ст. 59 КЗпП України тривалість перерви в роботі між змінами має бути не меншою подвійної тривалості часу роботи в попередній зміні (враховуючи і час перерви на обід). При цьому призначення працівника на роботу протягом 2-х змін підряд забороняється [1].

Окрім вищенаведеного, поліцейські мають право й на щотижневий відпочинок. На відміну від щоденного відпочинку наведений різновид часу відпочинку знайшов своє законодавче закріплення в положеннях Закону України «Про Національну поліцію». Відповідно до ч. 3 ст. 91 Закону для поліцейських устанавлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями, а для курсантів (слухачів) вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які готують поліцейських, – шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем [6]. Більш детально правове регулювання такого різновиду часу відпочинку, як вихідні дні, регламентовано на рівні трудового законодавства. Так, з аналізу ст. 67 КЗпП України виходить, що при п'ятиденному робочому тижні працівникам надаються два вихідні дні на тиждень, а при шестиденному робочому тижні – один вихідний день. При цьому загальним вихідним днем є неділя. Другий вихідний день при п'ятиденному робочому тижні, якщо він не визначений законодавством, визначається графіком роботи підприємства, установи, організації, погодженим з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації, і, як правило, має надаватися підряд із загальним вихідним днем [1].

Окремим видом часу відпочинку поліцейських слід уважати святкові та неробочі дні. На рівні національного законодавства закріплено вичерпний перелік таких днів. Слід також зазначити, що трудове законодавство встановлює заборону залучати працівників до роботи у вихідні, святкові та неробочі дні. Зокрема, такі заборони передбачені статтями 71, 73 КЗпП України. Як впливає з аналізу наведених правових норм, у святкові та неробочі дні допускаються лише роботи, припинення яких неможливе через виробничо-технічні умови, а також роботи, викликані необхідністю обслуговування населення.

Окрім цього, встановлена заборона роботи у вихідні дні. Проте наводиться перелік виняткових випадків, коли може бути залучено окрему категорію працівників до роботи у вихідні, святкові та неробочі дні. Зокрема, такими випадками є: а) відвернення або ліквідації наслідків стихійного лиха, епідемій, епізоотій, виробничих аварій і негайного усунення їх наслідків; б) відвернення нещасних випадків, які ставлять або можуть поставити під загрозу життя чи нормальні життєві умови людей, загибелі або псування майна; в) виконання невідкладних, наперед не передбачених робіт, від негайного виконання яких залежить у подальшому нормальна робота підприємства, установи, організації в цілому або їх окремих підрозділів; г) виконання невідкладних вантажно-розвантажувальних робіт з метою запобігання або усунення простою рухомого складу чи скупчення вантажів у пунктах відправлення і призначення [1].

Аналіз наведеного переліку підстав залучення працівників до роботи у вихідні, святкові та неробочі дні дає змогу стверджувати, що вони застосовуються у виключних випадках і, як правило, не повинні поширюватися на поліцейських. Проте згідно з ч. 4 ст. 91 Закону України «Про Національну поліцію» вихідні, святкові та неробочі дні є днями відпочинку поліцейських, окрім залучених до виконання службових обов'язків [6].

На нашу думку, в наведеному законодавчому приписі повинні бути вказані як конкретні посади поліцейських, так і перелік службових обов'язків, необхідність виконання яких може виникнути (або існує постійно) протягом вихідного, святкового або ж неробочого дня. У такому разі

необхідно внести й відповідні правки до ст. 71 КЗпП України, в якій треба вказати, що законом можуть бути встановлені й інші випадки залучення працівників до роботи у зазначені дні.

Отже, вважаємо, що ч. 5 ст. 91 Закону України «Про Національну поліцію» потребує коригування та викладення в такій редакції: «Поліцейським, які виконували службові обов'язки у вихідні дні, крім поліцейських, які працюють у змінному режимі, за їх вибором надається компенсація у вигляді іншого дня відпочинку протягом двох наступних місяців або у грошовій формі в подвійному розмірі».

Окрім цього, ст. 91 Закону «Про Національну поліцію» необхідно доповнити ч. 6 такого змісту: «Поліцейським, які виконували службові обов'язки у святкові та неробочі дні, крім поліцейських, які працюють у змінному режимі, виплачується компенсація у грошовій формі в подвійному розмірі».

Найбільш тривалим часом відпочинку поліцейських слід уважати відпустку, яка як вид часу відпочинку є найважливішою для відновлення працездатності працівника, вдосконалення його особистості. Істотною прогалиною вітчизняного трудового законодавства залишається відсутність дефінітивної норми, яка б містила визначення поняття «відпустка» [7, с. 141–142]. З погляду науковців, це вид часу відпочинку, що надається працівникам з метою відновлення працездатності та задоволення інших життєво важливих потреб та інтересів зі збереженням за цей період місця роботи (посади) та, як правило, заробітної плати [8, с. 277].

Нормативно-правовим актом, який установлює державні гарантії права на відпустки, визначає умови, тривалість і порядок надання їх працівникам для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, а також для виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи, є Закон України «Про відпустки» від 15 листопада 1996 р. Згідно зі ст. 4 цього Закону встановлюються такі види відпусток: 1) щорічні відпустки (основна відпустка, додаткова відпустка за роботу із шкідливими та важкими умовами праці, додаткова відпустка за особливий характер праці, інші додаткові відпустки, передбачені законодавством); 2) додаткові відпустки у зв'язку з навчанням; 3) творча відпустка; 4) відпустка для підготовки та участі у змаганнях; 5) соціальні відпустки (відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку, відпустка у зв'язку з усиновленням дитини, додаткова відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину – особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи); 6) відпустки без збереження заробітної плати. До того ж законодавством, колективним договором, угодою та трудовим договором можуть установлюватися й інші види відпусток.

Аналіз наведеного переліку видів відпусток працівників свідчить про їх різноманітність і багатоаспектність. Більшість із таких відпусток застосовується і відносно поліцейських. Зокрема, в ч. 2 ст. 92 Закону «Про Національну поліцію» зазначено, що, крім щорічної чергової оплачуваної відпустки, поліцейському надаються також додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки, соціальні відпустки, відпустки без збереження заробітної плати (грошового забезпечення) та інші види відпусток відповідно до законодавства про відпустки [6].

У цьому контексті виникає запитання стосовно того, чи можна розглядати додаткові відпустки поліцейських як час їхнього відпочинку. На нашу думку, слід підтримати позицію тих учених, які вважають, що для відпочинку надаються лише щорічні відпустки як такі, що їх працівники можуть використовувати на власний розсуд. Усі інші види відпусток (творчі, соціальні та відпустки у зв'язку з навчанням) мають цільовий характер, тобто надаються з конкретною метою, а тому не належать до часу відпочинку.

Отже, елементом права на відпочинок є не всі відпустки, а тільки щорічні, основним призначенням яких є забезпечення повноцінного відпочинку працівників. Усі інші, зокрема творчі, соціальні, відпустки у зв'язку з навчанням та відпустки без збереження заробітної плати, через визначену законом мету їх надання мають цільовий характер і надаються працівникам у зв'язку з настанням певних життєвих обставин [7, с. 143]. Отже, різновидом часу відпочинку поліцейських слід розглядати лише основну їх відпустку – щорічну чергову оплачувану відпустку.

Відповідно до ч. 1 ст. 92 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейським надаються щорічні чергові оплачувані відпустки. Аналіз указаної норми свідчить, що тривалість

відпусток поліцейського обчислюється подовово. Святкові та неробочі дні до тривалості відпусток не включаються. Також встановлено мінімальну тривалість відпустки поліцейського – 30 днів, якщо інше не визначено законом [6]. Така тривалість відпустки є дещо збільшеною, якщо порівнювати її з тривалістю відпусток інших категорій працівників. Зокрема, у ст. 6 Закону України «Про відпустки» встановлено, що щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш як 24 календарних дні за відпрацьований робочий рік. Цю тривалість може бути збільшено за кожних два відпрацьованих роки на 2 календарних дні, але не більше 28 календарних днів.

Тобто за загальним правилом мінімальна тривалість щорічної відпустки становить 24 дні, а максимальна – 28. Максимальна кількість днів щорічної відпустки поліцейського також може бути визначена шляхом аналізу положень Закону України «Про Національну поліцію». І хоча тут не визначено конкретної кількості днів тривалості щорічної відпустки, проте в ч. 3 ст. 93 встановлено, що за кожний повний календарний рік служби в поліції після досягнення п'ятирічного стажу служби поліцейському надається 1 календарний день додаткової оплачуваної відпустки, але не більш як 15 календарних днів. Із цього виходить, що поліцейським надається чергова щорічна оплачувана відпустка, мінімальна тривалість якої становить 30 календарних днів, а максимальна – 45.

Таким чином, як окремі складові часу відпочинку поліцейських слід виокремити: щоденний відпочинок (перерви на відпочинок і харчування, перерва між робочими днями або змінами); щотижневий відпочинок (вихідні дні); святкові та неробочі дні; чергову щорічну оплачувану відпустку (від 30 до 45 днів). Однією з основних проблем правового регулювання часу відпочинку поліцейських є недостатня регламентація цієї юридичної гарантії їх діяльності в положеннях Закону України «Про Національну поліцію». Зокрема, Закон, визначаючи окремі аспекти часу відпочинку поліцейських, вступає у конфлікт із нормами трудового законодавства.

Отже, основними ознаками, що відрізняють час відпочинку поліцейського від інших схожих за своєю природою юридичних гарантій, є такі: цей час є вільним від виконання поліцейським своїх функціональних обов'язків; використовується на власний розсуд поліцейського; після його завершення поліцейський зобов'язаний приступити до виконання своїх функціональних обов'язків, тобто службово-трудова відносина не припиняються; такий час не включається до робочого часу, тобто є його протилежністю.

Список бібліографічних посилань

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 12.11.2020).
2. Грузінова Л. П., Короткін В. Г. Трудове право України : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 103 с.
3. Ротань В. Г., Зуб І. В., Сонін О. Є. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / відп. ред. В. Г. Ротань. 12-те вид., перероб. і допов. Харків : Фактор, 2010. 816 с.
4. Костюченко О. Є. Правове регулювання праці лікарів в умовах ринкової економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2009. 207 с.
5. Теліпка В. Е., Дутова О. Г. Трудове право України : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2009. 456 с.
6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 12.11.2020).
7. Ситницька В. В. Юридичні гарантії права на працю та права на відпочинок за трудовим законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Хмельницький, 2008. 222 с.
8. Трудове право України : підручник / за заг. ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка, В. П. Мельника. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Центр учб. літ., 2016. 472 с.

Одержано 16.11.2020